

بررسی مسائل اجتماعی و جمعیتی شهرهای جدید

دکتر حمیدرضا وارثی* / محبوبه آقابابایی**

۱۳۸۶/۸/۱۵

تاریخ دریافت مقاله:

۱۳۸۷/۷/۷

تاریخ پذیرش مقاله:

چکیده:

ساخت، ایجاد و توسعه شهرهای جدید از جمله موضوعات مطرح در مباحث شهری و شهرسازی کشور می‌باشد. از جمله اهداف مورد نظر اینگونه شهرها، ایجاد مسکن و مکان مناسب برای جمعیت سرریز کلانشهرها و شهرهای بزرگ و مکان اجتماعی مناسب برای اینگونه جمعیت می‌باشد.

هدف اصلی این مقاله بررسی مسائل اجتماعی - جمعیتی شهرهای جدید است و از آنجا که مسائل اجتماعی - جمعیتی از زمینه‌ها و پیش درآمدهای اصلی شهرسازی به حساب می‌آیند، پس شهرسازان و دست‌اندرکاران مسائل شهری باید زمینه‌های اجتماعی - جمعیتی را به عنوان موضوعات اصلی برای مشارکت دادن در سیاست‌ها و خط‌مشی‌های برنامه‌ریزی و اجرا در توسعه شهرهای جدید مورد مطالعه قرار دهند.

در مقاله حاضر برای بررسی موضوعات اشاره شده از منابع موجود کتابخانه‌ای و اینترنتی استفاده شده و از روش توصیفی - تحلیلی به بررسی ابعاد مختلف موضوعات پرداخته شده است.

از مهمترین نتایج حاصله، اهمیت نقش جمعیت و مسائل اجتماعی در توسعه و پیشرفت شهرهای جدید است که بدون توجه به این مسائل و موضوعات شهرهای جدید نمی‌تواند به اهداف پیش‌بینی شده برسد چرا که؛ اساس ایجاد شهرهای جدید برای سرریز جمعیت مادرشهرها و شهرهای بزرگ بوده است حال با توجه به این موضوع بررسی جمعیت‌پذیری این شهرها و مسائل اجتماعی آن اهمیت خاص دارد تا در آینده شاهد رشد، بالندگی و داشتن شهرهایی با معیارهای استاندارد و روح سرزنده و باهویت مشخص باشیم. ملاحظات و مطالعات مسائل اجتماعی و جمعیتی شهر جدید در نهایت حیات مبتنی با نظام سالم و پایدار شهری را در پی خواهد داشت و موجبات آن را فراهم خواهد آورد تا در آینده اینگونه شهرها فارغ از مسائل شهرهای بزرگ و مشابه خود در مکانهای دیگر باشند و بتوانیم شاهد باشیم که مجتمع‌ها و سکونتگاههای زیستی مطلوب و مساعد برای زیست ساکنان آن فراهم آید.

مقدمه

شهر و مطالعات جمعیتی پایه و اساس برنامه‌ریزی

است و ثانیاً این انسان است که هدف برنامه‌ریزی

است و بدون جمعیت اصولاً برنامه‌ریزی بی‌معنی

مطالعه مسائل اجتماعی - جمعیتی شهرهای جدید

امروزه حائز اهمیت اساسی است؛ زیرا بررسی جمعیت

* استادیار گروه جغرافیا دانشگاه اصفهان با تخصص برنامه‌ریزی شهری.

** دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری دانشگاه اصفهان.

در یکی از تعاریف آمده است: هر نوع از مجتمع‌های زیستی اعم از روستا، یا هر نوع مجتمع زیستی دیگر که طبق ملاک‌های قانونی تعریف شده، یا بنابر ملاحظات سیاسی و استراتژیکی به تازگی و رسماً شهر نامیده می‌شود و از این رو اداره امور آنها پس از تأسیس سازمان شهرداری به عهده شهردار همان شهر واگذار می‌گردد. در تعریفی دیگر شهر جدید چنین آمده است: اجتماع‌های برنامه‌ریزی شده‌ای که آگاهانه در پاسخ به اهداف از پیش تعیین شده در مناطق تقریباً یا نسبتاً بکر، به منظور اسکان حد معینی از جمعیت ساخته می‌شود (صالحی، ۱۳۷۷: ۵).

همچنین در یکی دیگر از تعاریف؛ شهر جدید شهری است که، از نظر اشتغال و خدمات تا حد امکان خود کفا بوده و به شهر مادر وابستگی نداشته باشد (اعتماد، ۱۳۸۰: ۱).

در تعریف دیگر از شهر جدید می‌خوانیم؛ شهر جدید اجتماعی برنامه‌ریزی شده ارادی با اهداف معین از پیش تعیین شده و برخوردار از تمام تسهیلات لازم برای یک محیط مستقل است، معمولاً شهرهای جدید برای تمرکز زدایی کالبدی، اقتصادی و اجتماعی در ناحیه شهری شهرهای بزرگ طراحی می‌شوند تا با وجود جاذبه‌های نزدیکی به شهرهای بزرگ جمعیت، به خروج از مادرشهر تشویق شوند تا اسکان همراه اجرای برنامه‌های اقتصادی - اجتماعی فراهم آید (www.maghaleh.net).

در فرهنگ لغت یا دیکشنری Britannica از شهر جدید چنین تعریف شده است: طرح برنامه‌ریزی شهری برای تعیین محل جمعیت شهری به وسیله مجتمع‌های مسکونی، بیمارستان، مراکز فرهنگی،

است. از یک طرف جمعیت است که به شهر هویت و شخصیت لازم را می‌بخشد و از طرف دیگر بدون توجه به مسائل اجتماعی نمی‌توانیم در میان ساکنان احساس تعلق به وجود آوریم و جمعیت را در شهر جدید استقرار و گسترش دهیم و ملاحظات مربوط به مسائل اجتماعی - جمعیتی شهر جدید، در نهایت حیات سالم شهر جدید را در مجرای درست و در نظام پایدار آن قرار می‌دهد. در تأسیس شهرهای جدید فقط نباید به عوامل فیزیکی یا اختصاص و تعیین فضایی توجه داشت بلکه باید شهرهای جدید با نیازهای اجتماعی، خواسته‌ها، منافع اجتماعی و شرایط زندگی جامعه شهری خود ارتباط پیدا کند.

هدف این مقاله؛ به طور کلی بررسی مسائل و خصوصیات اجتماعی - جمعیتی شهرهای جدید است و از طرف دیگر از آنجائیکه اشتغال یکی از معضلات شهرهای جدید در رابطه با مسائل اجتماعی - جمعیتی است و تداوم این شهرها در گرو توجه به این موضوع اساسی است و گر نه این شهرها یک شهر خوابگاهی بیشتر نخواهند بود و اگر بخواهیم این شهرها گسترش یابند باید به مسأله اجتماعی - جمعیتی شهرهای جدید توجه اساسی مبذول داشت و این امر ایجاد نمی‌شود مگر با حمایت کامل دولت و اختصاص دادن بودجه‌های مورد نیاز. پرسش اساسی این تحقیق در این است که نقش و اهمیت مسائل اجتماعی - جمعیتی شهرهای جدید را مورد ارزیابی قرار دهد و برای این موضوع پاسخ پیدا نماید.

مفهوم شهر جدید

در ارتباط با شهرهای جدید تاکنون تعاریف متعددی انجام پذیرفته که هرکدام از دیدگاه خاصی به آن پرداخته‌اند:

سابقه و دلایل شهرهای جدید ایران پس از انقلاب اسلامی

پس از انقلاب اسلامی، نوشهرها با اهدافی مانند اصلاح ساختارهای فضایی، مناسب سازی کاربردی منابع طبیعی، جلوگیری از تمرکز گرایی جمعیت در مناطق شهری و ساماندهی نظام شهری ایران، فرایندی نوین و رو به تکامل تلقی می شود از طرفی برای جلوگیری نسبی از رشد و توسعه فیزیکی بی رویه شهرهای بزرگ، احداث و ایجاد شهرهای جدید یک امر مهم و یک الزام سیاسی- اقتصادی زمان محسوب می شود (صالحی، ۱۳۷۷: ۲۴).

اندیشه ایجاد شهرهای جدید و اقماری ابتدا به عنوان راه حلی برای فایق آمدن بر مشکل مسکن

صنعتی، تفریحی و مراکز خرید و اجتماعی دارای حکومت داخلی نسبتاً مستقل است (Answers, 1: 2006).

در تعریف قانونی مصوب مجلس شورای اسلامی شهر جدید؛ به نقاط جمعیتی اطلاق می شود که در چهار چوب طرح مصوب شورای عالی شهرسازی و معماری ایران که از این پس به اختصار شورای عالی نامیده می شود در خارج از محدوده قانونی و حریم استحفاظی شهرها (هر کدام که بزرگتر باشد) برای اسکان حداقل ۳۰ هزار نفر به اضافه ساختمانها و تأسیسات مورد نیاز عمومی، خدماتی، اجتماعی و اقتصادی ساکنان آن پیش بینی می شود.

(www.omranpooladshahr.com)

دور نمایی از شهر جدید صدرا. مأخذ: www.sadra-ntoir.gov.ir

یکی از اهداف عام سیاست ایجاد شهرهای جدید و اقماری در ایران حل مشکلات و مسائل مربوط به شهرهای بزرگ و کلان شهرهای منطقه‌ای بوده و این شهرها خود معلول عملکردهای اقتصادی و به تبع آن مهاجرت‌های منطقه‌ای است از این رو بخشی از جمعیت شهرهای جدید را سرریز جمعیتی مادر شهرهای منطقه‌ای و مهاجران تشکیل خواهند داد (زنجانی، ۱۳۶۸: ۶۹).

اهداف عمده شهرهای جدید

در ایران عمده‌ترین هدف‌های ایجاد شهرهای جدید به شهر زیر اعلام می‌شود:

الف) هدف‌های بنیادی

- توزیع متعادل جمعیت در سطح کشور.
- عرضه انبوه زمین و مسکن (روند فرایند، تقاضا برای خرید زمین و مسکن در شهرهای بزرگ و محدودیت‌ها و تنگناهای توسعه شهری، مانع از عرضه انبوه زمین در این شهرها می‌گردد که شرایط شهرهای جدید، بستر مناسبی هستند برای عرضه انبوه زمین و مسکن، تا بدین ترتیب کنترل قیمت‌ها در جهت برقراری تعادل بین عرضه و تقاضای زمین و مسکن در شهرهای بزرگ گام‌های مؤثری بردارد.

- ساماندهی توسعه شهری و ...

ب) هدف‌های راهبردی: سایر هدف‌های ایجاد شهرهای جدید به شرح زیر می‌باشد:

- استفاده از تکنولوژی مناسب در احداث مجموعه‌های مسکونی برای ارتقاء کیفیت و تقلیل هزینه‌ها.

- حمایت از انبوه‌سازی در توسعه مجموعه‌های مسکونی.

مطرح و در سیر تکامل خویش رفع مشکلات ناشی از تمرکز شدید جمعیت، جلوگیری از توسعه بی‌رویه شهرهای بزرگ و جذب سرریز جمعیتی آنها از طریق کانون‌های اشتغال در شهرهای جدید را به عنوان هدف کلی خود قرار داد (شاه‌آبادی، ۱۳۷۳: ۱۱).

یکی از اهداف عام سیاست ایجاد شهرهای جدید و اقماری در ایران حل مشکلات و مسائل مربوط به شهرهای بزرگ و کلان شهرهای منطقه‌ای بوده و این شهرها خود معلول عملکردهای اقتصادی و به تبع آن مهاجرت‌های منطقه‌ای است

سیاست ایجاد شهرهای جدید پس از انقلاب تبیین یکی از بزرگ‌ترین و با اهمیت‌ترین سیاست‌هایی است که در زمینه شهرسازی و به طور کلی شهرنشینی کشور اتخاذ شده است که در این باره، وزارت مسکن علاوه بر وجود مشکلات کالبدی شهرها دلایل زیر را ارائه داده است:

الف) پیش‌بینی جمعیت شهر نشین کشور که نیاز به احداث شهرهای جدید مطرح می‌شود.

ب) حل مسکن شهری و حل مشکلات ناشی از نارسایی‌های امور زیر بنایی شهرها و هرج و مرج و نابسامانی‌های کالبدی شهرها.

ج) تمرکز زدایی از شهرهای بزرگ و جذب سرریزهای جمعیتی آنها، جلوگیری از توسعه بی‌رویه شهرهای بزرگ، ایجاد تعادل رشد اقتصادی و اجتماعی، کنترل حرکات مهاجرتی و نیز به نسبت اشباع امکانات شهرهای بزرگ و جذب جمعیت مهاجر و... (زیاری، ۱۳۷۸: ۹۵).

• تقلیل سطح زیر بنای واحدهای مسکونی برای ارتقاء کیفیت و تقلیل هزینه‌ها.

• اسکان جمعیت متناسب با امکانات اشتغال.

• پالایش محیط کلان شهر و بهبود و ارتقاء

معیارهای زیستی و خدماتی آن.

• جذب سرمایه های کوچک.

• جلوگیری از افزایش بی رویه قیمت زمین و

مسکن، ایجاد نواحی حاشیه نشینی و تخریب زمینهای

کشاورزی اطراف شهرهای بزرگ.

• جلوگیری از بر هم خوردن تعادل بین جمعیت

و زیر ساختهای شهری و هزینه‌های ناشی از آن در

شهرهای بزرگ (صالحی، ۱۳۷۷: ۶۸ تا ۷۲).

• اجرای طرح کالبدی ملی و توزیع متناسب

جمعیت و اشتغال در سطح کشور در ارتباط با هدفهای

استراتژیک و محدودیت منابع آب، خاک، انرژی و ...

(www.bastam.blogsky.htm).

علاوه بر هدفهای عام، برخی از شهرهای جدید

هدفهای خاص و ویژه ای دارند مثل اسکان جمعیت

(شاغل) ناشی از ایجاد یک فعالیت اقتصادی و صنعتی

بزرگ در یک منطقه بزرگ مثل پولاد شهر و مجلسی. که

در این شهرهای جدید صنعتی به منظور اجتناب از

مهاجرتهای آونگی، ضرورت استقرار مراکز اشتغال

ساکنین در آنها، مورد تأکید قرار گرفته است بدین

ترتیب شهرهای جدید به تدریج قرابتی نسبتی با

شهرهای آزاد صنعتی می یابند (اسماعیل زاده، ۵۹:

۱۳۸۲).

از طرفی تأسیس شهرهای جدید باید همراه با

تقویت اقتصادی و اجتماعی شهرهای جدید باشد و

شهرهای جدید گوناگون باید بتواند رهبری اجتماعی،

استخدام رسمی، آموزش و پرورش و پروژه های

مختلف را داشته باشد و کم کم آن را تقویت کند

(www.newcity.org).

با تمام هدفهایی که در مورد شهرهای جدید

ایران بحث شد اما احداث شهرهای جدید را باید از

زاویه مختلف مورد ارزیابی قرار دهیم و به بررسی

نکات مثبت و منفی آن پردازیم. به طور کلی احداث

شهرهای جدید در ایران دارای نقاط مثبت و منفی به

شرح زیر است:

الف) نقاط مثبت:

• وزارت مسکن و شهرسازی را برای نخستین

بار با حجم وسیعی از عملیات اجرایی شهرسازی

مواجه ساخت که تا این تاریخ در فعالیتهای این

وزارت خانه سابقه نداشت.

• جامعه حرفه ای شهر سازی و معماری را در

مقابل آزمایشی سخت قرار داد و این جامعه را بیش

از پیش با نقاط ضعف و قدرت خود آشنا ساخت.

• نیروهای ماهر و متخصص رشته‌های مرتبط

با مقوله شهر را در طیف گسترده تری در کنار هم

قرار داد.

• مهمتر از همه نشان داد که ساخت شهرهای

جدید بار معماری و شهر سازی ندارد، بلکه بار

عملکردی، محیطی، جغرافیایی، اجتماعی، فرهنگی و

اقتصادی آن اهمیتی به مراتب بیشتر از چگونگی

ساخت آن دارد.

ب) نقاط منفی:

• با توجه به این که شهرهای جدید توسعه

ناپیوسته شهری در حوزه مادر شهرها به شمار

می آیند، عملکرد مشخصی برای آنها تعریف نشده

است.

وزارتخانه را از وظایف اصلی خود دور ساخته است (رهنمایی و شاه حسینی، ۱۳۸۵: ۱۱۶ و ۱۱۷).

مسائل اجتماعی - اقتصادی نوشهرها در جهان

در تمام نوشهرهای دنیا این گونه شهرها دارای مسائل اجتماعی - اقتصادی خاصی هستند که عبارتند از:

۱- مهاجرت به شهرهای جدید تحت تأثیر دو عامل اصلی اشتغال و عرضه مسکن قرار دارد، در شهرهایی که به عنوان مرکز رشد اقتصادی برنامه ریزی می‌شوند، عامل اشتغال اهمیت اساسی دارد بطوری که جذب جمعیت به صورت تابعی از اشتغال در می‌آید و تنوع اشتغال عامل مهمی در رشد جمعیت محسوب می‌شود.

در شهرهایی که برای جذب سرریز جمعیت مادر شهرها طرح ریزی شده‌اند، ضمن تأکید برای تأمین اشتغال ساکنین و خودکفایی شهر، عامل مسکن نقش مهمی در جذب جمعیت ایفا کرده است زیرا؛ به هر حال بخشی از جمعیت شاغل در مادر شهر جهت سکونت و استفاده خوابگاهی به این شهرها روی می‌آورد.

۲- بسیاری از شهرهای جدید با مشکل تداوم رشد جمعیت که ناشی از کاهش رشد پس از دوران اولیه شکل‌گیری شهر است، روبرو هستند. لازم به ذکر است که عدم تنوع ساختار اقتصادی شهرها هم مشکل شهرهای جدید می‌باشد که با توسعه یک یا چند صنعت مشکل گرفته و به هر حال فاقد تنوع اقتصادی هستند. عدم رشد اشتغال متناسب با نیاز و علایق نسل جدید شهروندان، گران شدن قیمت

• در مکانیابی این شهرها فاصله شهر جدید از مادر شهر تابعی است از عملکرد آنها و ضوابط آنها و ضوابط عام و خاص در نظر نبوده و فقط از محدوده قراردادی پانزده تا هشتاد کیلومتر پیروی شده و همین مسائل موجودیت کنونی آنها را مبهم ساخته است.

• ظاهراً شهرهای جدید بدون توجه به شرایط جغرافیایی و محیطی مورد نیاز، عموماً در مکانهایی ساخته شده‌اند که امکان تملک زمین، بیشتر بوده است. • شهرهای جدید به منزله یک ظرف برای ساکنانی ساخته شده‌اند که خصوصیات اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی آنها هیچ گونه اطلاعی در دست نبوده است.

• شهرهای جدید نه تنها نتوانستند سرریز جمعیتی شهرهای بزرگ یا مادر شهرها را به خود جلب کنند، بلکه به علت نداشتن هویت و عملکرد تعریف شده‌ای از جذب مهاجران نیز باز ماندند.

• مقبولیت فضایی، شهرسازی و معماری این شهرها آن‌چنان ضعیف بود که نتوانست انگیزه لازم را برای اسکان به وجود آورد.

• زیرساختهای مورد نیاز این شهرها و تکمیل آنها به مرحله بعد از اتمام شهرسازی، موکول شد و همین مسائل مقبولیت آنها را بشدت کاهش داد.

• به استثنای تعداد معدودی از شهرهای جدید مانند بهارستان و فولاد شهر در اصفهان و تا حدودی پردیس در تهران بقیه این شهرها با مشکل جذب جمعیت روبه‌رو شده‌اند.

• سرانجام اینکه سوداگری حاکم بر بخش مسکن در مادر شهرها، وزارت مسکن و شهرسازی را نیز به سوی سوداگری مسکن از طریق زمین و مسکن در شهرهای جدید کشانده و تا حدود زیادی این

اراضی شهر و موانعی که به تدریج سکونت گروه‌های کم درآمد را در شهر دشوار می‌کند، کمبود خدمات اجتماعی و روح و فضای شهری مناسب از جمله عوامل دیگری است که در عدم ماندگاری جمعیت و تداوم رشد آن مؤثر است.

۳- از نظر بعد اجتماعی عامل دیگری که در ارزیابی شهرهای جدید مورد توجه قرار می‌گیرد، فقدان جنب و جوش و محیط فعال شهری است پی یرمرلن دلایل آن را ساختار نامتعادل جمعیتی و اجتماعی، فقدان تنوع اقتصادی بویژه حضور فعال بخش تجاری در شهر و فقدان تغییر و خدمات کلان شهری نظیر مراکز فرهنگی، سینما و... می‌داند.

۴- عدم هماهنگی ایجاد مسکن و اشتغال همواره از علل عمده عدم موفقیت شهرهای جدید است که یا شهر را تبدیل به خوابگاه کرده و یا بالعکس موجب کندی رشد و عدم جذب جمعیت کافی به شهر می‌گردد.

اما مهمترین مسئله در شهرهای جدید، مسئله اجتماعی ساکنان می‌باشد به طوری که مردم این شهرها بیشتر از ساکنان شهرهای ارگانیک گرفتار مشکلات اجتماعی و ناهنجاریهای مختلف هستند. که عدم حس تعلق به محیط، فقدان هویت اجتماعی و فرهنگی، عدم وجود روابط اجتماعی پایدار و ... از عوامل به وجود آورنده وضعیت مذکور در این شهرها می‌باشد (صالحی، ۱۳۷۷: ۵۴ تا ۵۹).

هدفهای اجتماعی - جمعیتی شهرهای جدید

تعیین اهداف اجتماعی - جمعیتی شهرهای جدید بدون توجه به تعریف شهر جدید و انواع آن عملی نیست. در این راستا شناخت ویژگی‌های مهم شهرهای

جدید و چگونگی بنیانگذاری و تعداد آن‌ها در کشورهای مختلف به ویژه کشورهای رو به رشدی که ساخت جمعیتی جوانی دارند ضروری است. تعداد جمعیت و خصوصیات آن به ویژه چگونگی شکل‌گیری میزان رشد و سیر تطور آن در هر کشوری از جمله عوامل اصلی در اتخاذ سیاستهایی است که در چهار چوب آن باید توزیع مطلوب جمعیت در آینده عملی شود و درست به همین دلیل در مرحله دوم باید ضمن شناخت الزامات جمعیتی به بررسی اهداف و استراتژیهای بلند مدت کشور نیز توجه کرد و نهایتاً امکانات و موانع ایجاد توسعه شهرهای جدید را در مقیاس منطقه‌ای و محلی در نظر گرفت (زنجانی، ۱۳۶۸: ۶۷).

هدفهای اجتماعی در برنامه‌ریزی و توسعه شهرهای جدید

در برنامه‌ریزی و طراحی شهرهای جدید، عوامل اجتماعی، پایه و اساس نظام طرح ریزی بشمار می‌روند. هدف اساسی شهرسازی، بهبود شرایط سکونت، ارتقاء سطح رفاه و آسایش - اجتماعی ساکنان شهری است. براین اساس هدفهای اجتماعی در طرح ریزی و توسعه شهرهای جدید را می‌توان به شرح زیر بیان داشت:

۱- اولین هدف اجتماعی در برنامه‌ریزی و توسعه شهرهای جدید، فراهم ساختن زمینه‌های لازم در جهت بهبود و گسترش روابط و مناسبات اجتماعی است باید شرایط و فرصت‌های لازم در جهت بهبود و پایداری روابط اجتماعی، که در شهر نشینی شتابان ناپایدار می‌شود، پیش‌بینی گردد. از طرفی دیگر پیش‌بینی اقدامات لازم در جهت اجرای

مقوله‌های مهم اجتماعی در توسعه شهرهای جدید

موضوع‌های مهم اجتماعی زیر در پیش روی شهرساز برای طرح و توسعه شهرهای جدید مورد توجه قرار می‌گیرد:

۱- شهرساز باید قبل از شروع کار برنامه ریزی، کاملاً بر مطالعات اجتماعی روز آگاهی داشته باشد و جمع‌بندی و نتیجه‌گیری جامعی از مطالعات انجام شده در سالهای اخیر برای ارزیابی مسائل در دست داشته باشد. وجوه اجتماعی و مسائل گوناگون وجود دارد که شهرساز باید بر آنها اشراف داشته و مورد تأکید قرار دهد.

۲- شهرساز باید از اثرات و نیروها و عوامل اجتماعی، اقتصادی و فیزیکی تأثیر گذار بر روند تحول جامعه شهری آگاه باشد.

۳- آگاهی از مقوله‌های مربوط به حرکات مکانی و زمانی جمعیت و سنجش اثرات آنها بر جامعه شهری اهمیت بسیار دارد. پخشایش فضایی جمعیت و اثرات آن چه در سطح شهر و چه در مقیاس منطقه‌ای نیاز به بررسی و شناخت مستمر دارد.

۴- بررسی و شناخت مسائل فراغت و تفریحات سالم و گذران اوقات فراغت در شهرهای جدید باید مورد توجه دقیق قرار گیرد.

۵- شناخت ابعاد و ویژگی‌های محیط زیست و نیازهای اساسی جامعه شهری جدید، جایگاه ویژه‌ای در طراحی شهرهای جدید دارد و پدیده تخریب شهری، بی‌نظمی و نابسامانی اجتماعی در محیط شهری مستلزم بررسی دقیق است (ارجمندنی، ۱۳۶۹: ۴۷ و ۴۸). به عنوان مثال باید تأمین آب در شهرهای

هدفهای اجتماعی در ایجاد شهرهای جدید و بها دادن به نقش آنها در بهبود محیط زیست شهری از ضروریات برنامه ریزی در توسعه شهری جدید است.

۲- یکی دیگر از هدفهای اجتماعی در ایجاد و توسعه شهرهای جدید، در نظر گرفتن نیاز گروههای کم درآمد و محروم و کسانی که شرایط و فرصتهای لازم را برای بروز خلاقیت‌ها و استعدادهای خود ندارند یا کسانی که فاقد قابلیت‌ها و فرصتهای لازم در زمینه سهیم شدن در تسهیلات اجتماعی هستند؛ مانند افراد نواحی محروم و عقب مانده، مهاجران، فقرا، معلولین، جوانان و سالخوردگان.

در برنامه‌ریزی و طراحی شهرهای جدید، عوامل اجتماعی، پایه و اساس نظام طرح ریزی بشمار می‌روند. هدف اساسی شهرسازی، بهبود شرایط سکونت، ارتقاء سطح رفاه و آسایش - اجتماعی ساکنان شهری است

۳- هدف اجتماعی دیگر در توسعه شهرهای جدید، هماهنگی و تقویت خدمات اجتماعی است. هماهنگی در ارائه خدمات اجتماعی از اقدامات اساسی و ضروری محیط زیست شهری است.

۴- هدف اجتماعی مهم دیگر، در نظر داشتن اولویت‌هاست. بخش اساسی و مهم برنامه ریزی، تعیین اولویت‌هاست و این مستلزم بر توسعه اجتماعی است.

عواملی مانند کمبود اطلاعات و دانش لازم، فقدان فرصت لازم و کافی، فقدان سازماندهی اجتماعی از موانع اساسی دستیابی به فرصت‌های لازم هستند (ارجمندنی، ۱۳۶۹: ۴۵ تا ۴۷).

جدید که یک ضرورت هم هست، مورد توجه قرار گیرد (مهدوی، ۱۳۷۰: ۱۳).

۶- یکی دیگر از مسائل اجتماعی، فقدان هویت لازم در شهرهای جدید بویژه هویت اجتماعی است که ایجاد هویت اجتماعی مستلزم یک کار مداوم برنامه ریزی شده است (داستان، ۱۳۷۰: ۶۶).

تراکم بهینه جمعیت در شهرهای جدید

انتخاب تراکم بهینه در طراحی و برنامه ریزی شهرهای جدید یکی از عوامل کلیدی و تعیین کننده است زیرا؛ اگر هر مجموعه سکونت و یا شهر را محلی برای زندگانی و کار بخشی از جامعه انسانی فرض کنیم، میزان اشتغال خدماتی که برای هر یک از افراد آن جامعه باید در نظر گرفت، بستگی به تعداد جمعیت و تراکم آن در سطحی که در آن زیست می‌نمایند، دارد.

موضوع فوق از دو دیدگاه قابل بررسی است:

الف) تراکم بهینه جمعیت

ب) تراکم جمعیت بهینه

البته این دو دیدگاه لازم و ملزوم یکدیگر بوده است. فهرست وار تقسیم بندیهای زیر را می‌توان نام برد:

اول: تراکم فیزیکی جمعیت: که عبارت است از تعداد جمعیتی که در یک مساحت معین، نظیر هکتار یا کیلومتر مربع زندگی یا کار می‌کنند.

دوم: تراکم اقتصادی جمعیت: که عبارت است از میزان جمعیتی که بر اساس پتانسیلهای اقتصادی در یک منطقه زیست می‌نمایند و یا می‌توانند زیست نمایند.

در این تعریف تراکم بهینه جمعیت؛ تعیین جمعیتی است که در یک محدوده خاص بهترین

دور نمایی از شهر جدید گلپهار. مأخذ: www.golbahar.org

پیش‌بینی جمعیت و اشتغال

برنامه‌ریزی شهرهای جدید، به نحوه رسیدن به اهداف جمعیتی و تحقق این پیش‌بینی‌ها و بکارگیری سیاستهای اجرایی که به این مسئله کمک کند، می‌پردازد. در شهرهای جدید دستیابی به اهداف جمعیتی و اشتغال همواره لازم و ملزوم یکدیگرند؛ زیرا برای جذب جمعیت نیاز به اشتغال وجود دارد. از طرف دیگر، ایجاد بسیاری از فعالیتهای اقتصادی به آستانه مشخصی از نظر جمعیت نیاز دارد، که در غیر اینصورت ممکن نبوده یا به صرفه نمی‌باشد این مسئله به خصوص در مراحل اولیه شکل‌گیری شهر مهم است؛ زیرا شهر پس از رسیدن به حد معینی از جمعیت قادر خواهد بود، به طور متعادل و طبیعی به حیات خود ادامه دهد (بنی اعتماد، ۱۳۷۱: ۱۵۵). اما بهتر است که به مسئله اشتغال شهرهای جدید توجه بیشتری داشت و از آنجا که در شهرهای جدید "کفایت و تنوع شغلی" (بهمراه تعادل اجتماعی) اهداف اصلی تلقی می‌شوند پس به این مقوله باید توجه خاصی داشت. در ابتدای احداث شهرهای جدید این شهرها دارای اقتصاد موجودی نیستند که به تجزیه و تحلیل آنها پرداخته شود، ولی یک شهر جدید می‌بایست حداقل به اندازه‌ای که ساکنان آن برای اشتغال به شهر دیگری نروند، فرصت‌های شغلی ایجاد کند و همچنین تنوع شغلی در شهر وجود داشته باشد و شهر به یک نوع اشتغال خاص متکی نگردد و زمانی به این هدف اصلی اقتصادی یعنی کفایت و تنوع شغلی می‌رسیم که بخش سنتی یا غیر رسمی اقتصاد در آن تشکیل شود؛ عبارت دیگر اگر بخش جدید اقتصاد را استخوان‌بندی شهر جدید بدانیم، بخش سنتی بمنزله گوشت و پوست آن محسوب

تعادل اقتصادی را برای محیط و ساکنان آن بوجود آید. یا عبارت دیگر حداکثر بهره‌برداری اقتصادی با حداقل سرمایه‌گذاری برای جمعیت معینی که بتوانند در یک محدوده جغرافیایی - اقتصادی زندگی نمایند.

سوم: تراکم بهینه اجتماعی جمعیت: عبارت است از تعیین بهترین میزان و بهترین ترکیب طبقات اجتماعی در یک مجموعه بشری است که کمترین عوارض ناخواسته اجتماعی را بوجود آورد.

چهارم: تراکم بهینه سیاسی جمعیت: اختلافات قومی - نژادی، زبان و فرهنگ، گرایشهای سیاسی - اعتقادی و استراتژیهای نظامی - سیاسی برای حفظ حاکمیت یک شهر باعث می‌گردد تا ترکیب سیاسی جمعیت در مراکز جمعیتی - سکونت، نقش مهم و تعیین‌کننده‌ای پیدا نماید.

پنجم: تراکم بهینه زیست محیطی برای جمعیت: با فرض بررسی و تعیین بهترین تراکم جمعیت از ابعاد فیزیکی، اقتصادی، اجتماعی و سیاسی برای یک مرکز جمعیتی، نکته مهم و اساسی در برنامه‌ریزی و تعیین میزان جمعیت یک شهر یا یک روستا یا هر مرکز جمعیتی، بررسی و تعیین ظرفیت زیست محیطی نقطه مورد نظر و تعیین تراکم بهینه از این دیدگاه است.

پس بطور کلی در تراکم جمعیت در شهرهای جدید بجز ظرفیت‌های زیست محیطی و گرایشهای اقتصادی - سیاسی در مقیاس منطقه و ملی، سایر گرایشها و نیروهای اقتصادی - اجتماعی - فیزیکی در ایجاد شهر جدید یا وجود نداشته و یا بسیار ضعیف هستند و لذا براحتی قابل برنامه‌ریزی هستند مشروط به اینکه جهت و شدت نیروی محرکه را به دقت شناخت و از همسویی و یا تقابل آنها برای رسیدن به اهداف خود استفاده بهینه را بنماییم (کامروا، ۱۳۶۹: ۱۰ تا ۷).

در شهرهای جدید دستیابی به اهداف جمعیتی و اشتغال همواره لازم و ملزوم یکدیگرند؛ زیرا برای جذب جمعیت نیاز به اشتغال وجود دارد. از طرف دیگر، ایجاد بسیاری از فعالیت‌های اقتصادی به آستانه مشخصی از نظر جمعیت نیاز دارد

می‌شود و اقتصاد شهر را از کفایت و پویایی اقتصادی و حتی تعادل اجتماعی نیز بهره‌مند می‌سازد (اطهاری، ۱۳۶۹، ۳۳-۳۱). از طرفی برای خود کفا بودن معمولاً وجود تعادل بین تعداد جمعیت و تعداد مشاغل در این شهرها تعریف شده است. از این رو ایجاد فرصت‌های شغلی، نقش مهمی در جذب جمعیت و فرایند توسعه شهرهای جدید دارد (شکوهی، ۱۳۸۱: ۱۲۲).

اقدامات و فعالیت‌های اجتماعی لازم

با توجه به تجربیات بدست آمده از عملکرد شهرهای جدید تا این زمان در خارج و در ایران بررسی و شناخت همه جانبه و دقیق مسائل اجتماعی و فرهنگی و اثرات آنها، و برنامه ریزی و اعمال نتایج احتمالی، اجتماعی آن در شهرهای جدید در حال برنامه ریزی و طرح ریزی، یک ضرورت و یک رسالت بزرگ اجتماعی است. بر این اساس، به منظور تسهیل روند اسکان ساکنان شهر جدید و جلوگیری از بروز مسائل و مشکلات اجتماعی و فرهنگی، یک اقدام اولیه و اساسی است. تازه واردان و کسانی که برای سکونت دائم شهر جدید را بر می‌گزینند، در آغاز با مشکلات بیشماری مواجه می‌شوند. در این زمینه باید اقدامات اساسی و ضروری در قالب برنامه‌های اجتماعی و فرهنگی تدبیر و برای ساکنان تازه وارد، در محیط جدید تشریح شود.

این برنامه‌های اجتماعی- فرهنگی باید با همکاری و هماهنگی مؤسسات ذیربط به مرحله عمل درآید. بطوری که هر یک از مؤسسات مربوطه امکانات لازم را بر حسب وظیفه در اختیار برنامه‌های فرهنگی و اجتماعی قرار گیرد. این مؤسسات عبارتند از: شهرداریها، مؤسسات خدماتی عمومی، مؤسسات خیریه، نهادهای اجتماعی، مؤسسات آموزشی و ... هنگام استقرار تازه واردان باید اقدامات زیر صورت گیرد:

- گروه‌ها و مددکاران مشترک وزارتخانه‌ها یا "روان بخشان فرهنگی" بین دستگاهی تشکیل شده و اقدامات لازم را از نظر عرضه خدمات و کمک‌های مربوط به اسکان و تسهیل شرایط زیست‌همه‌نگ سازند.

- برنامه‌ها و فعالیت‌های مربوط به بسیج خدمات اجتماعی- فرهنگی و اقدامات مربوط به روال زندگی روزمره ساکنان مطرح و تشریح گردد.

- بررسی لازم از نظر تأمین مالی و بودجه اجرایی این برنامه‌های فرهنگی- اجتماعی صورت گرفته و با برنامه ریزی و تأمین مالی، این اقدامات و سهم بودجه مؤسسات مربوطه مشخص شود، که در اجرای برنامه‌ها خللی وارد نشود. بسیج و اجرای برنامه‌های اجتماعی، عمدتاً زمینه‌های فرهنگی- اجتماعی را در برداشته و اولویت‌های آن نیز تعیین می‌گردد. هر یک از آنها روش‌های اجرایی خود را داراست، باید همزمان با بسیج و تدوین برنامه‌های فرهنگی- اجتماعی آنها ارائه و عرضه آنها شروع گردد. این فعالیت‌ها بشرح زیر طبقه‌بندی می‌شوند:

۱- فعالیت‌های فرهنگی شامل:

- برنامه‌ریزی برای مدیریت مراکز فرهنگی.

پاسخگویی به نیازهای کمی مسکن منطقه مورد نظر شکل نگیرد بلکه تأثیرپذیر و تأثیرگذار روی جنبه‌های مختلف فرهنگی، سیاسی و اجتماعی باشد؛ زیرا رشد شهرنشینی در سالهای اخیر و لزوم برنامه ریزی برای پراکندگی و توزیع منطقی جمعیت و ضرورت تدوین سیاست ملی شهرنشینی و تأمین خدمات زیر بنایی مورد نیاز، لزوم مطالعه و ایجاد شهرهای جدید را امری ضروری و اجتناب ناپذیر می‌سازد. بنابر این نو شهرها برای آن که قادر به دستیابی به هدفهای پیش بینی شده باشند و جمعیت مورد نظر را جذب و حفظ نمایند باید:

- امکانات بالقوه ایجاد اشتغال برای جذب جمعیت و اداره شهر را به صورت خود اتکا داشته باشند.
- در فاصله نسبی از کلان شهر قرار گرفته باشند تا بتوانند سرریز جمعیت مادرشهر را جذب کنند.
- سطح مناسبی از خدمات شهری با مقیاس شهرهای بزرگ در آنها ارائه شود.
- از جذابیت‌های اجتماعی برخوردار باشند.

استراتژی و هدف کلی این است که؛ ایجاد شهرهای جدید دیگر به شکل انتزاعی و تنها به لحاظ پاسخگویی به نیازهای کمی مسکن منطقه مورد نظر شکل نگیرد بلکه تأثیرپذیر و تأثیرگذار روی جنبه‌های مختلف فرهنگی، سیاسی و اجتماعی باشد

این در حالی است که از همان ابتدای ارائه مفهوم "شهر جدید" در کتاب "باغشهرهای فردا" به وسیله ابنزرهاوارد، برای آن که چنین شهرهایی جنبه خوابگاهی به خود نگیرند، وجود خود بسندگی برابر

• برنامه‌ریزی تجهیزات.

• برنامه‌ریزی هنری و تفریحات سالم.

• برنامه‌ریزی ورزشی.

۲- فعالیت‌های اجتماعی شامل:

- فعالیت‌های مربوط به کمک به خانواده‌ها.
- فعالیت‌های سمعی و بصری، کمک به انجمن‌های اولیا و مربیان برای دانش آموزان.
- فعالیت‌های مربوط به کارهای دستی، کارهای هنری، تئاتر و ...
- فعالیت‌های اجتماعی نظیر مراسم مربوط به جشن‌ها و اعیاد و ...
- فعالیت‌های مربوط به سوادآموزی.
- فعالیت‌های مربوط به راهنمایی امور خانواده‌ها و ...
- فعالیت‌های مربوط به مشکلات مسکن، تسهیلات سکونت و ... (ارجمندیا، ۱۳۶۹: ۵۱ و ۵۲).

تحلیل و تبیین استراتژی‌ها و هدفهای اجتماعی - اقتصادی شهرهای جدید

شهرهایی که امروزه بنیاد گذاشته می‌شوند، محل زندگی نسل آتی و نسل‌های بعدی است، از این رو پیش بینی دقیق و صحیح نیازهای آینده عملی بسیار ظریف و هنرمندانه است. لازم به ذکر است که آنچه ویژگی شهرهای جدید را از نمونه‌های گذشته آن متمایز می‌سازد، صرفاً نقش و عملکرد و یا اهرم‌های اجرایی و مکانیزم سرمایه گذاری آنها نیست، بلکه عمدتاً از نقطه نظر جایگاه و نقش آنها در برنامه ریزی شهری و منطقه‌ای و ملی است که از اعتبار بیشتری برخوردار می‌شود. استراتژی و هدف کلی این است که؛ ایجاد شهرهای جدید دیگر به شکل انتزاعی و تنها به لحاظ

وجود "کفایت و تنوع شغلی" در شهر جدید اعلام می‌گردد. سیاستگذاران شهرهای جدید، امیدوارند که شهرهای جدید حتی الامکان اشتغال ساکنان خود را تأمین کنند، اما تحقق بخشیدن به این امر مستلزم ایجاد همزمان حداقل یک شغل به ازاء یک واحد مسکونی است. مهمترین نکته درخور توجه در ساخت شهرهای جدید، این است که اصولاً این شهرها با حمایت سیاسی و اداری دولتی و بدون اتکاء به بودجه دولتی و با ایجاد هزینه و تعهدات مالی برای دولت سیاستگذاری شده‌اند و این خصوصیتی است که به ندرت در تجارب جهانی به چشم می‌خورد (صالحی، ۱۳۷۷: ۶۶ تا ۶۸). در نهایت باید گفت که در توسعه شهرها سه محور تعریف شده است. این محورها شامل: اشتغال، جذب جمعیت، اسکان و هویت بخشی به شهرهای جدید است که؛ به صورت بخشنامه به تمامی شرکت‌های عمران شهرهای جدید ابلاغ شده است، ولی مهم عمل کردن این محورها است (www.eprsoft.com).

نتیجه گیری

در ایجاد شهرهای جدید پویایی و حیات اجتماعی این شهرها، از ساماندهی مناسب فضاهای کالبدی و ساماندهی فضاها و مراکز اجتماعی آن آغاز می‌شود. پویا ساختن حیات اجتماعی شهر جدید، مستلزم بررسی و برنامه‌ریزی ایجاد و توسعه مراکز فضاهای اجتماعی - فرهنگی و به عبارتی ساماندهی و تجهیز و یکپارچه‌سازی بافت اجتماعی است. عناصر اولیه و شاخص‌های اصلی فضاهای اجتماعی، برگرفته از متن جامعه و از نیازهای آن، پیام رسان شکل‌گیری حیات اجتماعی به شمار می‌روند. وجه اجتماعی و توجه به نظریات مردم به شهر جدید هویت و شخصیت می‌بخشد.

امروزه مطالعه مسائل اجتماعی - جمعیتی شهرهای جدید حائز اهمیت اساسی است؛ زیرا بررسی جمعیت شهر و مطالعات جمعیتی پایه و اساس برنامه ریزی است و ثانیاً این انسان است که هدف برنامه‌ریزی است و بدون جمعیت انسانی اصولاً برنامه ریزی بی معنی است و در برنامه‌ریزی و طراحی شهرهای جدید باید عوامل اجتماعی را پایه و اساس نظام طرح ریزی بشمار آوریم زیرا؛ جمعیت یک شهر مسائل اجتماعی آن شهر را نیز تشکیل می‌دهند. در شهرسازی بهبود شرایط سکونت، ارتقاء سطح رفاه و آسایش اجتماعی ساکنان شهری، هدف مورد نظر است و از طرف دیگر مقوله‌های مهم اجتماعی نظیر: مطالعات اجتماعی، اثرات و عوامل اجتماعی، اقتصادی و فیزیکی تأثیرگذار بر روند تحول جامعه شهری، حرکات زمانی و مکانی جمعیت، مسائل فراغت و تفریحات سالم و گذران اوقات فراغت در شهرهای جدید، شناخت ابعاد و ویژگی‌های محیط زیست و نیازهای اساسی جامعه شهری، بررسی هویت اجتماعی در شهرسازی و تراکم بهینه جمعیت را باید در طراحی و برنامه ریزی شهرهای جدید منظور بداریم و باید توجه داشت که در توسعه شهرها سه محور شامل: اشتغال، اسکان و هویت بخشی به شهرهای جدید تأثیرگذار است و باید به مسائل اجتماعی - جمعیتی و بخصوص اشتغال در این شهرها توجه خاصی مبذول داشت، تا بتوان از معضلات حال و آینده این شهرها جلوگیری به عمل آورد و برنامه ریزی و توسعه شهرهای جدید باید با بینش اجتماعی حاکم بر آن، پذیرای جامعه شهری خود بوده و تداوم حیات آن را تضمین کند، تا شرایط استقرار و تحرک اجتماعی ساکنان را فراهم سازد.

۱۳- کامروا، محمدعلی؛ مدلی تنوریک برای توسعه

شهرهای جدید، مجموعه مقالات شهرهای جدید، وزارت مسکن و شهرسازی، شرکت عمران شهرهای جدید (۱۳۷۱).

۱۴- مهدوی، صادق؛ مسائل اجتماعی شهرهای جدید،

مجموعه مقالات شهرهای جدید، وزارت مسکن و شهرسازی، شرکت عمران شهرهای جدید (۱۳۷۰).

15- www.omranpooladshahr.Com

16- www.maghaleh.net

17- www.eprsoft.htm

18- www.bastam.blogsky.com

19- www.answers.com

20- www.newcities.org

۱- ارجمند نیا، اصغر؛ هدف اجتماعی در شهرهای جدید،

مجموعه مقالات شهرهای جدید، وزارت مسکن و شهرسازی، شرکت عمران شهرهای جدید (۱۳۶۹).

۲- اسماعیل زاده، حسین؛ تأثیر شهرهای جدید بر توسعه

محور جنوبی اصفهان، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه اصفهان- گروه جغرافیا (۱۳۸۲).

۳- اطهاری، کمال؛ اشتغال در شهرهای جدید، مجموعه

مقالات شهرهای جدید، وزارت مسکن و شهرسازی، شرکت عمران شهرهای جدید (۱۳۶۹).

۴- اعتماد، گیتی؛ آینده شهرسازی ایران، مجله معماری و

شهرسازی، شماره ۶۲ و ۶۳، دوره نهم (۱۳۸۰).

۵- بنی اعتماد، گیتی؛ مطالعات شهرهای جدید دنیا (برنامه

ریزی)، مجموعه مقالات شهرهای جدید، وزارت مسکن و شهرسازی، شرکت عمران شهرهای جدید (۱۳۷۱).

۶- داستان، خلیل؛ مدیریت در شهرهای جدید و جنبه های

اجتماعی و اقتصادی آن، مجموعه مقالات شهرهای جدید، وزارت مسکن و شهرسازی، شرکت عمران شهرهای جدید (۱۳۷۰).

۷- رهنمایی، محمدتقی و شاه حسینی، پروانه؛ فرایند برنامه

ریزی شهری ایران، انتشارات سمت، تهران (۱۳۸۵).

۸- زارع شاه آبادی، اکبر؛ نقش شهرهای جدید در نظام

سلسله مراتب شهری و توزیع جمعیت در ایران، مجله دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران (۱۳۷۳).

۹- زنجانی، حبیب ا...، جمعیت شناسی شهرهای جدید،

مجموعه مقالات شهرهای جدید، وزارت مسکن و شهرسازی، شرکت عمران شهرهای جدید (۱۳۶۸).

۱۰- زیاری، کرامت ا...؛ برنامه ریزی شهرهای جدید،

انتشارات سمت، تهران (۱۳۷۸).

۱۱- شکوهی، محمد اجزاء، نقش اشتغال در توسعه

شهرهای جدید انگلستان، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، شماره ۶۷، زمستان (۱۳۸۱).

۱۲- صالحی، اسماعیل؛ اداره امور شهرهای جدید، مرکز

مطالعات برنامه ریزی شهری (۱۳۷۷).